

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Факультет корекційної і соціальної педагогіки та психології

Кафедра корекційної педагогіки та інклюзивної освіти

Магістерська робота

з теми: “ **ДОЗВІЛЛЯ ДОРΟΣЛИХ РОЗУМОВО НЕПОВНОСПРАВНИХ
ОСІБ ЯК ЗАСІБ ЇХНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ**”

Виконала: студентка 1 курсу ОКР
“спеціаліст” КорО1-S16 групи спеціальності
«Корекційнаосвіта. Олігофренопедагогіка»

Луцик Інна Леонідівна

Науковий керівник: **Миронова С.П.**, доктор
педагогічних наук, професор кафедри
корекційної педагогіки та інклюзивної
освіти

Рецензент: **Гаврилов О.В.**, кандидат
психологічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський – 2017 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДОРΟΣЛИХ ОСІБ У ЗАГАЛЬНІЙ ТА СПЕЦІАЛЬНІЙ ПЕДАГОГІЦІ	
1.1.Вагомість соціалізації у забезпеченні повноцінного рівня життя людини.....	6
1.2.Дозвілля як засіб соціалізації людей.....	20
1.2.1 Сутність дозвілля.....	20
1.2.2 Інтереси осіб з розумовою неповносправністю як основа їхнього дозвілля та соціалізації.....	34
1.3 Особливості дозвілля осіб з розумовою неповносправністю за кордоном та в Україні.....	37
РОЗДІЛ II. ВИВЧЕННЯ СТАНУ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ ОСІБ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ НЕДОСТАТНІСТЮ В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ	50
РОЗДІЛ III. ОПИС ДОСВІДУ РОБОТИ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ З ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ ДОРΟΣЛИХ ОСІБ З РОЗУМОВОЮ НЕПОВНОСПРАВНІСТЮ	61
ВИСНОВКИ	76
СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	81
ДОДАТКИ	87

ВСТУП

Сучасне суспільство з його потужно зростаючою інформаційною та технологічною насиченістю ставить дедалі вищі вимоги щодо життєвої (передусім розумової) компетентності громадян. Інтелектуальний адаптаційний мінімум для самостійного проживання у громаді за останні десятиріччя значно виріс і проблемою стала навіть соціальна адаптація осіб з так званим субнормальним розумовим рівнем. Водночас, завдяки тому ж таки технічно-інформаційному прогресу, фізична інвалідність стає все меншою перепорою для здобуття освіти, працевлаштування, шлюбу тощо. Натомість не лише розумова відсталість, а й затримка розумового розвитку, так звана інтелектуальна субнормальність, залишає людині в цьому плані дедалі менше шансів. Такі особи, навіть попри збереженість свого фізичного здоров'я, є безпорадними у сьогоднішньому соціумі, який все менше потребує людей, здатних до нескладної фізичної праці і все більше - кмітливих, з високою виконавською культурою, вмінням не губитися серед мінливого техногенного оточення й переплетення інформаційних потоків.

Певну роль у соціалізації і адаптації розумово неповносправних осіб у суспільстві, налагодження їхнього повноцінного життя (на скільки це можливо) мали б відіграти дозвіллеві та рекреаційні установи. Дозвілля сприяє усуненню тих перешкод на шляху саморозвитку та самореалізації, що виникають в медичних закладах (основна мета яких - можливе усунення або зменшення патології), центрах реабілітації (надання допомоги в побуті); соціальних службах (відновлення навичок, вмінь та знань, поліпшення стану здоров'я людей з інвалідністю); сприяють розвитку активної позиції особистості; забезпечують свободу вибору. Тобто, кінцевою метою дозвіллевих установ у роботі з особами з інтелектуальною неповносправністю є налагодження повноцінного життя особистості, що ґрунтується на їхній самостійній та активній позиції, на ініціативності і творчому підході до життя.

Дозвілля є невідомою частиною життя усіх людей з «нормальним» розвитком, будь-якого віку, статі, соціального забезпечення, культурного розвитку, так само воно необхідне й для повноцінного життя осіб з вадами психофізичного розвитку.

Базою будь-якого дозвілля є інтерес, він являється вагомою складовою для формування гармонійної особистості.

Мета дослідження: визначення особливостей різних видів дозвілля як засобу їхньої соціалізації.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми соціалізації дорослих осіб у загальній та спеціальній педагогіці.

2. Визначити роль дозвілля у процесі соціалізації дорослих неповносправних осіб.

3. Вивчити стан організації дозвілля дорослих розумово неповносправних осіб в Україні та за кордоном.

4. Здійснити порівняльний аналіз практичних аспектів організації дозвілля дорослих розумово неповносправних осіб в Україні та Польщі.

5. Описати досвід роботи громадських організацій з організації дозвілля дорослих розумово неповносправних осіб.

Об'єктом дослідження є дозвілля дорослих осіб як складова їхньої соціалізації.

Предмет дослідження - особливості організації дозвілля розумово неповносправних осіб як засобу їх соціалізації.

Методи дослідження – теоретичний аналіз літературних джерел; спостереження; опитування; бесіда; анкетування; якісний та кількісний аналіз дослідження.

Елементи наукової новизни одержаних результатів полягають у доповненні теоретичних основ корекційної педагогіки з питань дозвілля.

Практичне значення одержаних результатів: матеріали можуть використовуватись педагогами, психологами, реабілітологами, соціальними

працівниками; батьками цієї категорії осіб; студентами при вивченні корекційної педагогіки та спеціальної психології; описаний досвід «Віри і Світла», «Емаусу» та «Лярш-ковчег» може бути використаний у діяльності громадських організацій, що працюють з розумово неповносправними особами чи у гуртковій роботі, для діяльності волонтерських загонів.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були оприлюднені на наукових конференціях студентів і магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка за підсумками науково-дослідної роботи у 2014-2015 н.р. та у 2015-2016 н. рр.; на I і III Міжнародних науково-практичних конференціях студентів та молодих вчених Сумського державного педагогічного університету ім. А.С. Макаренка, I Всеукраїнській науково-практичній студентській конференції національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова; за результатами досліджень опубліковано 5 статей.

Місце проведення дослідження. Дослідження в Україні відбувалось на базі професійно-технічного училища при навчально-реабілітаційному Центрі м. Тараща та спільноти «Діти сонця» міжнародного руху «Віра і світло», м. Кам'янець-Подільський, центру духовної підтримки осіб з розумовою неповносправністю і їхніх батьків «Емаус» м. Львів та першого будинку «Лярш» в Україні, що входить до міжнародної федерації будинків Лярш. У Польщі на основі Bielański Środowiskowy Dom Samopomocy м. Варшава.

Структура магістерської роботи. Магістерська робота містить вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел, додатки.

ВИСНОВОК

Дозвілля передбачає звільнення людини від тих функцій, що покладають на неї різні соціальні інститути (сім'я, школа, суспільство, церква). Ж. Дюмазедьє, А.-Д. Вілл, Д. Неулінгер вважають, що дозвіллева діяльність не повинна мати жодної корисливої мети, крім задоволення та відпочинку.

Дозвілля є невідомою частиною життя усіх людей з «нормальним» розвитком, будь-якого віку, статі, соціального забезпечення, культурного розвитку, так само воно необхідне й для повноцінного життя осіб з вадами психофізичного розвитку.

Базою будь-якого дозвілля є інтерес, він являється ваговою складовою для формування гармонійної особистості.

Особливо важливе значення інтерес має для розумово неповносправних осіб, оскільки на його розвитку і зацікавленості будується все їх навчання та виховання. Проблемою є те, що інтереси розумово неповносправних осіб часто не усвідомлені, неглибокі, нестійкі, проте в результаті корекційно-виховної роботи їх можна сформувати.

Дозвілля, що будується на основі інтересів, сприяє успішнішій соціалізації та адаптації, у значній мірі задовольняє потребу у міжособистісних зв'язках, потребу у спілкуванні. Якщо воно відбуватиметься у колективі, наприклад у реабілітаційних центрах для дорослих осіб, майстернях, центрах денного перебування це може дати значний поштовх до особистісного розвитку цих осіб. Колектив цілеспрямовано і стихійно здійснює корекційно-виховний вплив на всебічний розвиток особи. У процесі колективного проведення дозвілля особистість набуває ціннісних орієнтацій, знань, досвіду, залучається до системи нормативно-регулятивних установок, що склались у суспільстві, досягнень відчизнянної і світової культури.

Особливістю дозвілля дорослих розумово неповносправних осіб в Україні є ще, що цими питаннями і наданням таких послуг займаються різні громадські, благодійні, організації, релігійні спільноти, які опікуються такими особами, проте не існує ніякої державної підтримки для дозвілля

дорослих розумово неповносправних осіб-розроблених програм, закладів з надання допомоги, фінансування.

Особливістю дозвілля дорослих розумово неповносправних осіб за кордоном є те, що їхня дозвіллева діяльність планується на базі загальнонаціональних програм, які відрізняються одна від одної метою і шляхами її досягнення. Доречним у дозвіллі за кордоном вважається застосування трудотерапії, яка виконує коригуючу, розвиваючу, адаптаційну, соціалізуючу функції. Тут існує велика кількість різноманітних дозвіллево-реабілітаційних установ, як от клубні будинки (КБ), денні центри (ДЦ), гуртожитки для проживання осіб з інвалідністю, поряд з сімейними громадами існують релігійні у яких проживають особи з розумовою неповносправністю, наприклад Кемпхільські громади.

Для вивчення стану організації дозвілля дорослих розумово неповносправних осіб в Україні та Польщі нами були розроблені анкети, для осіб з розумовою неповносправністю та для їхніх батьків.

Результати нашого дослідження свідчать про те, що дорослі особи з розумовою неповносправністю у нашій країні так само, як і у Польщі відчують обмеженість у дозвіллі та спілкування. Українці більше, ніж поляки, займаються пасивним відпочинком – біля телевізора чи комп'ютера. Культурні заходи та концерти відвідують ті, організаторами яких є їхні осередки і заклади, які вони відвідують. Стосовно планів та уявлень батьків осіб з вадами психофізичного розвитку виявилось, що більшість польських сімей мріють про створення спеціальних будинків-осередків для самостійного життя їхніх дітей; бажання українських сімей у більшості відсотків розподілились між роботою та навчанням у професійно-технічних училищах. Мрії самих осіб з розумовою неповносправністю у Польщі спрямовані на створення сім'ї, в українців – на сім'ю та роботу.

Головний висновок, який дозволили зробити результати дослідження полягає у тому, що розумово неповносправні особи, так само, як і люди з інтелектуальною нормою, мають свої вподобання і інтереси. Проте їхні

інтереси не формуються самостійно, а під впливом сім'ї чи навколишнього середовища.

Виявлена ситуація з соціальним місцем неповносправних осіб може бути обумовлена суспільним ставленням до них. Тому ми провели анкетування з метою вивчення суспільних поглядів різних категорій населення стосовно осіб з розумовою неповносправністю в Україні та Польщі.

Роблячи висновки про суспільне ставлення в Україні та Польщі, можна стверджувати, що незначна частина українців ще має стереотипне бачення розумової неповносправності, проте в Україні так само, як і у Польщі більше 90% населення стверджує, що люди з розумовою неповносправністю повинні мати право на гідне життя. А для забезпечення їх гідного життя, окрім освіти, медичних і соціальних послуг, в Україні та Польщі вони потребують – дозвілля.

Перспективами дослідження можуть бути:

- вивчення закордонного досвіду надання дозвіллевих послуг дорослим особам з інтелектуальною недостатністю;
- дослідження необхідності надання дозвіллевих послуг особам з розумовою неповносправністю в Україні;
- вивчення можливостей організації дозвілля державними і недержавними структурами;
- розробка планів дозвіллевої діяльності дорослих розумово неповносправних осіб;
- подальші дослідження, що сприятимуть створенню закладів чи гуртків для дозвілля дорослих розумово неповносправних осіб.

Одним із головних принципів організації дозвілля є врахування вікових і «специфічних» особливостей аудиторії. Диференціація за цими ознаками в різні часи була характерною при організації відпочинку. Кожна вікова категорія має власні дозвіллеві орієнтації і потреби. В межах різних вікових груп також існують різноманітні форми дозвіллевої діяльності. Вони залежать від цілого ряду факторів.

Організація дозвілля включає в себе проведення культурно-мистецьких масових заходів, створення любителських об'єднань, аматорських колективів за жанрами для населення різних вікових категорій.

Роль дозвілля в житті таких осіб індивідуальна і залежить від психофізичних можливостей, суспільного становища й інших умов.

В Україні існує сучасний досвід самотійного проживання, дозвілля та соціалізації дорослих осіб з розумовою неповносправністю, їхній досвід ми опишемо у нашій роботі, це центр «Емаус» та спільнота «Лярш».

Центр «Емаус» заснований у 2001 році і діє при Українському Католицькому Університеті (УКУ). Крістіна Англес д'Оріак, керівник Центру «Емаус».

Центр «Емаус» був заснований на зразок ОСН – Християнського Бюро Неповносправних осіб у Франції з котрим він має однакові переконання і бачення.

Центр "Емаус" створений з метою духовної підтримки осіб з особливими потребами, їхніх родин, а також тих, хто розділяє із ними своє життя. Центр поширює у суспільстві християнське бачення цінності життя та особливого покликання осіб розумово неповносправних; духовно підтримує їх та їхні родини, плекає дух спільноти й дружби з особами з інтелектуальною неповносправністю та пропагує принципи про гідність і цінність кожної людини.

Особливістю цього дому є те, що він є частиною Колегіуму і дає особам з розумовою неповносправністю можливість брати участь у житті студентської спільноти. Це дає можливість для більшої соціалізації та інтеграції самих осіб з розумовою неповносправністю та виконувати їхню роль, гуманізації суспільства, і перш за все студентської молодді.

Три роки тому "Емаус" розпочав проект працевлаштування друзів з розумовою неповносправністю, і вже мають успішний досвід співпраці з компаніями «!FEST», «Nestle» та «Ашан».

«Лярш-Ковчег» – це перша спільнота Ляршу в Україні, яка офіційно стала членом Міжнародної Федерації Лярш у 2008 році.

Мета спільноти — дати людям, які відчужені від суспільства, можливість бути залученими в громаду, плекати почуття власної гідності та цінності свого життя через дружбу, спільну працю, проведення дозвілля та молитву.

Отже, сфера дозвілля поєднує найрізноманітніші види людської життєдіяльності, що дає можливість для всебічного розвитку гармонійної особистості. Оскільки індустрія дозвілля є надзвичайно широкою для людей з типовим розвитком, то говорячи про осіб з розумовою неповносправністю їхнє дозвілля характеризується менш широким спектром.

Узагальнення теоретичних джерел та практичного досвіду дозволило нам сформулювати перспективні напрямки розв'язання цієї проблеми:

- створення дозвіллевих центрів для осіб з розумовою неповносправністю державного підпорядкування;
- державна підтримка і фінансування громадських організацій, які працюють з дорослими особами з розумовою неповносправністю;
- створення законодавчої бази для розвитку дозвіллевих закладів;
- розробка методичних рекомендацій з організації дозвілля дорослих осіб з розумовою неповносправністю;
- розробка статутів закладів для дозвіллевої діяльності осіб з розумовою неповносправністю;
- вивчення закордонного досвіду дозвілля осіб з розумовою неповносправністю;
- дослідження сучасного стану дозвілля дорослих осіб з розумовою неповносправністю в Україні;
- професійна підготовка кадрів для зайнятості у дозвіллевих закладах тощо.

СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко Т. Ф. Соціалізація особистості: можливості й ризики : навч.-метод. посіб. / Т. Ф. Алексеєнко - К. : Педагогічна думка, 2007. – 150 с.
2. Бастун Н. А. Реабілітація дітей і молоді з помірною, важкою та глибокою інтелектуальною недостатністю : сьгоднішні реалії та перспективи / Н. А. Бастун, К. С. Журавель, Т. О. Куценко. – К., 2004.- С.36.
3. Бондаренко Т. В. Соціалізація особистості студента як психолого-педагогічна проблема / Т. В. Бондаренко // Педагогіка вищої школи : методологія, теорія, технології : теоретичний та науково-методичний часопис. – К. : Гнозис. – 2008. – Т.1. – 284 с.
4. Вікова психологія : навчальний посібник для студентів вузів / Г.С. Абрамова. - М.: Академічний Проект; Єкатеринбург: Ділова книга, 2000. - 624 с.
5. Досуговая деятельность людей «третьего возраста» // Культура в современном мире : опыт, проблемы, решения. инф. сб. – Вып. 1. – М., 1993. – 60 с.
6. Дуликов В. З. Социальные аспекты культурно-досуговой деятельности за рубежом : учеб. пособ. для вузов культуры и искусств / В. З. Дуликов; М-во культуры Рос. Федерации, Моск. гос. ун-т культуры. - М. : МГУК, 1999. - 109 с.
7. Дуликов В. З. К вопросу о сопоставлении уровней организации культурно-досуговой деятельности в России и передовых странах Запада / В. З. Дуликов // Культурология. Новые подходы : альм.-ежегодник. – 1999. - № 5.
8. Дюмазедье Ж. К. Культурная революция свободного времени (реферат книги) / Ж. К. Дюмазедье // Культура в современном мире: опыт, проблемы, решения. Инф. сб. – Вып. 2. – М., 1991. – 92 с.

9. Емаус. Центр духовної підтримки осіб з особливими потребами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/emaus.usu/posts/1179968855454678>

10. За пределами ухода в сообществе: опыт нормализации и интеграции / под ред. Ш. Рамон. - Амстердам - Киев: Ассоциация психиатров Украины, 1996.

11. Зайченко І. В. Педагогіка: навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закладів – [2-е вид.] / І. В. Зайченко. - К. : Освіта України, 2006. - 528 с.

12. Збірник Міжнародних правових документів, законодавчих актів і нормативних документів України з питань соціально-правового захисту дітей. / Гол. ред. Станік С.Р. – К. : Видавництво «Столиця», 1998. – 423с.

13. Комарова О. В. Психолого-педагогічні проблеми соціалізації особистості в умовах демократизації суспільства: етапи, види, педагогічні стратегії / О. В. Комарова // Психолого-педагогічний семінар [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://maryanivkaschool.klasna.com/ru/article/psikhologopedagogichnii-seminar-psikhologo-peda-2.html>

14. Конвенція про права осіб з інвалідністю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_g71

15. Концепция видов и функций досуга в монографии Роже Сю «Досуг» // Культура в современном мире: опыт, проблемы, решения. науч.-информ. сб. – Вып. 3. – М.: РГБ, 1995. – 128 с.

16. Лекція 5. Соціально-психологічні проблеми соціалізації особистості (2 год) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://krugemyi.in.ua/tag/social-napsixologiya-osobistosti/>

17. «Люди з особливими потребами на підприємствах – це неймовірна додана вартість» – Владика Борис Гудзяк до бізнесменів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lvbs.com.ua/news/vladyka-borys-gudzyak-dobiznesmeniv-lyudy-z-osoblyvymy-potrebamy-napidpryyemstvah-tse-nejmovirna-dodana-vartist/>

18. Методика організації дозвілля різних вікових груп населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mdk.mp3-minusovki.ru/metodika-organizatsiyi-dozvillya-riznih-vikovich-grup-naselennya/>

19. Миронова С. П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс : Навчальний посібник. / С. П. Миронова – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204 с.

20. Морозова Н. Г. Формирование познавательных интересов у аномальных детей / Н. Морозова – Москва : Просвещение, 1969. – 280 с.

21. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: Підручник: У 2 кн. Кн.1: Соціальна психологія особистості і спілкування / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Либідь, 2004. – 576 с.

22. Орлова Э.А. Введение в социальную и культурную антропологию / Э. А. Орлова. – М.: МГУК, 1994. – 214 с.

23. Основы социальной работы: учебник / отв. ред. П. Д. Павленок. – М. : Инфра – М, 1999 – С. 214.

24. Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка / С. С. Пальчевський // Екопсихологічна система особистості. Вплив мікрочинників соціалізації на її формування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [sistema_osobistosti_vpliv_mikrochinnikivsotsializatsiyi_formuvannya](#)

25. Петрова І. В. Дозвілля в зарубіжних країнах: навч. посіб. / І. В. Петрова. – К.: Кондор, 2005. - 408 с.

26. Петрова І. В. Дозвілля в зарубіжних країнах :. / І. В. Петрова // виправл. і доповн. – К. : Кондор, 2008 – 429 с.

27. Петрова І. В. Особливості організації дозвілля у клубах людей похилого віку / І. В. Петрова // Організація культурно-дозвільної діяльності в клубних закладах розвинених зарубіжних країн. – К.: УЦКД, НПБ, 1998. – 51 с.

28. Піча В. М. Культура вільного часу (Філософсько-соціологічний аналіз) / В. М. Піча. – Львів : «Світ», 1990. – 152 с.

29. Поняття соціалізації особистості та її етапи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sdamzavas.net/1-36371.html>
30. Порадник для провідника спільноти : / [ред. Г. Генгало]. – Львів : Свічадо, 1995. – 23с.
31. Права інвалідів в Україні. Збірник правових документів / упоряд. Л. Скоропада, Т. Яблонська. - 2.вид., доп. і перероб. – К. : Сфера, 2002. – 358с.
32. Психологія людини з обмеженими можливостями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/12980108/psihologiya/osnovi_psihologichnoyi_reabilitatsiyi_osib_riznimi_psihofizichnimi_porushennya_mi
33. Примуш М.В. Загальна соціологія : навч. посібник / М. В. Примуш. – К. : Професіонал, 2004. – 590 с.
34. Робота із неповносправними людьми. Досвід України і Німеччини. – [Карітас України]. – Режим доступу: http://caritas-ua.org/index.php?option=com_content&task=view&id=443&Itemid=92
35. Русанова В. С. Детство. Отрочество. Юность : программа воспитания в сфере досуга / В. С. Русанова. – Челябинск: ЧГАКИ, 2002. – 126 с.
36. Синьов В. М. Психологія розумово відсталої дитини : Підручник / В. М. Синьов, М. П. Матвеєва, О. П. Хохліна. – К. : Знання, 2008. – 359 с.
37. Синьов В. М. Розумова відсталість як педагогічна проблема: навч. посіб. – К., 2007. – 118 с.
38. Система досуга и рекреации за рубежом // Культурно-досуговая деятельность [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://o-dosuge.ru/tag/sistemadosuga-i-rekreacii-za-rubezhom>
39. Скляр С. Ю. Соціокультурні трансформації дозвілєвого простору молоді в умовах суспільних перетворень в Україні / С. Ю. Скляр // Соціальні технології. – 2010. – № 10. – С. 206-214.

40. Социология / под. ред. Лавриненко В. Н., Юнити. - Москва, 2002. - 590 с.
41. Социология: учеб. для вузов / В. Н. Лавриненко, Н. А. Нартов, О. А. Шабанова, Г.С. Лукашова; под ред. проф. В.Н. Лавриненко. 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. - 407 с.
42. Соціалізація особистості : навч.-метод. посіб. / Н. П. Краснова, Л. П. Харченко, В. М. Пігіда. – Л. : ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – 171 с.
43. Соціалізація особистості: сутність, агенти, етапи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.studfiles.ru/preview/5835467/page:3/>
44. Соціальна реабілітація і адаптація осіб з розумовою неповносправністю у м. Львові. – [Громадська організація «Спільнота «Ковчег»]. – Режим доступу: http://ngo.lviv.ua/files/S_6.pdf
45. Соціальна реабілітація і адаптація осіб з розумовою неповносправністю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.caritas-transcarpathia.com/index-ua.html>
46. Стрельцов Ю. А. Культурология досуга : учеб. пособ. / Ю. А. Стрельцов. – 2-е изд. – М.: МГУКИ, 2003. – 296 с.
47. Стрельцов Ю. А. Культурология досуга: учеб. пособ. / Ю. А. Стрельцов. – М: МГУКИ, 2002. - 184 с.
48. Стрельцов Ю. А. Социально-культурная деятельность на современном этапе: тенденции и перспективы развития / Ю. А. Стрельцов // Культурология: новые подходы: альманах – ежегодник. №3–4. – М. : МГУК, 1998. – С. 68.
49. Технології організації дозвілля у соціально-педагогічній роботі [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://www.rusnauka.com/29_SSN_2013/Pedagogica/6_145632.doc.htm
50. 50. Фіоретті історії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.larche-kovcheg.org.ua/uk/fioretti>

51. Характеристика інтересів розумово відсталих дітей. – [Спеціальна психологія (частина I)]. – Режим доступу : http://npu.edu.ua!/ebook/book/html/D/ikpp_kpp_Spets.psuhologia/170.html
52. Хартія і Конституція : / [ред. Н. Ільків]. – Львів : Свічадо, 1995. – 22с.
53. Худошин А. О. старцах, «старицах» и старости / А. О . Худошин. – М.: Благовест, 2004. – 286 с.
54. Цимбалюк Н. М. Інституціональна модернізація культурно-дозвілдової сфери в Україні : дис... д-ра соціол. наук: 22.00.04 / Н. М. Цимбалюк / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2005. – 40 с.
55. Шабанов Л. В. Социализация : учеб.-метод. пособие [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://do.gendocs.ru/docs/index-97175.html>
56. Шевцов А. Г. Сучасні проблеми освіти і професійної реабілітації людей з вадами здоров'я. – К. : Соцінформ, 2004. – 200 с.